VI. Pilys
Castles

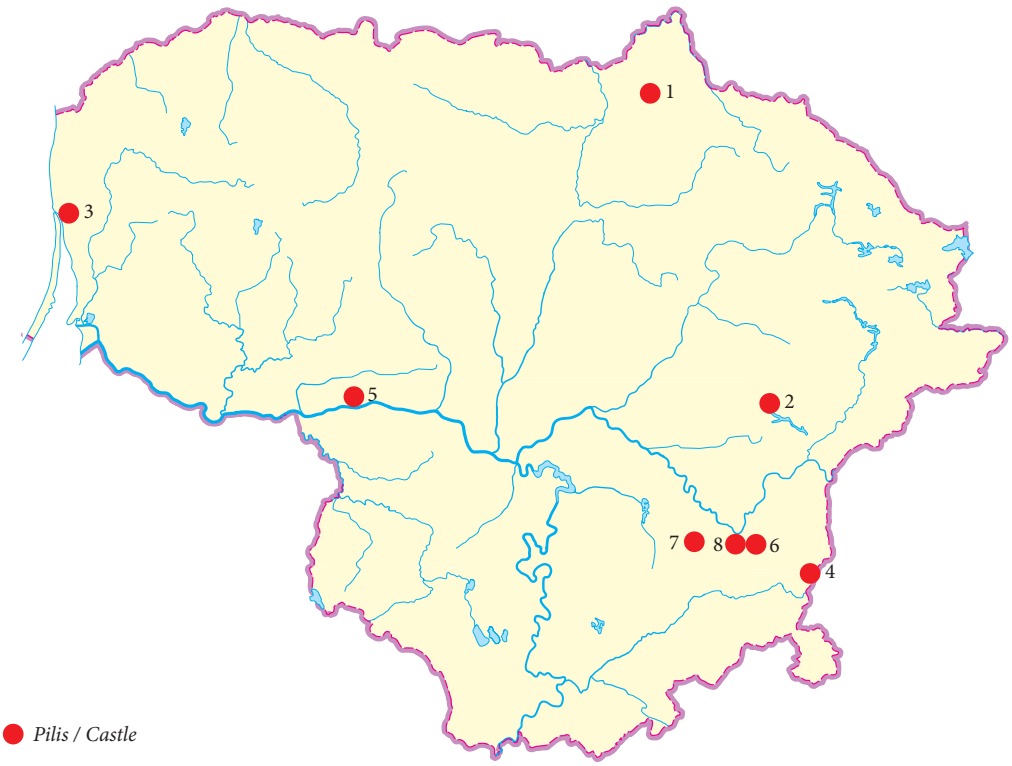

1. *Biržai*
2. *Dubingiai*
3. *Klaipėda (ir IX)*
4. *Medininkai*
5. *Panemunė*
6. *Rokantiškės*
7. *Trakai*
8. *Vilnius*

Povilas Blaževičius, Paulius Bugys

Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų vakarinio ir šiaurinio korpusų išorė

2010 m. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, Valdovų rūmų V ir Š korpusų išorėje buvo vykdomi nedidelės apimties archeologiniai žvalgymai ir tyrimai (1 pav.).

Archeologiniai tyrimai vyko Valdovų rūmų Š korpuso išorėje. Planuojant eksponuoti pilies V vartus M22 ir dalį sienos M23, tirtas 17 m ilgio ir 2,5–4 m pločio plotas, iš dalies tirtas ir 1996–1998 m. 1996 m. vadovaujant Evaldui Vailioniui plotas buvo ištirtas iki H_{abs} 89,45–90,80 m, o ties M22 ir M23 jungtimi buvo iškastas nedidelis šurfelis iki H_{abs} 88,50 m Tyrimų metu fiksuoti 3 skirtingo laikotarpio akmenų grindiniai. Viršutinis grindinys datuotas XVII a. II puse, žemesnių grindinių datavimui duomenų tuo metu trūko. Į Š nuo M23 surasti akmeniniai nedidelio medinio pastatėlio pamatai (H_{abs} 91,00–91,47 m), datuoti XVI a. II puse – XVII a. pradžia. Ties H_{abs} 89,45–90,80 m fiksuoti 2 medinių pastatų fragmentai. Remiantis radiniais pastatėliai datuoti XV a. I puse – XVI a. II puse. 1996 m. giliau netirta, todėl pastatėliai neardyti. Užklojus jų liekanas kartono lapais, tirtas plotas užpiltas.

2010 m. tirto ploto R gale (į Š nuo M22 ir M23) buvo kasama iki projektinio gylio (H_{abs} 92,03–92,15 m), o V dalis buvo ištirta iki įžemio (H_{abs} 88,07–88,25 m).

Viršutiniuose ankstesnių tyrimų ir inžinerinių komunikacijų tiesimo metu perkastuose ir permaišytuose sluoksniuose radinių rasta labai nedaug. Po maišytais

1 pav. 2010 m. tirtų plotų išdėstymo schema: 1 – XIII a. pabaigos – XV a. vidurio mūrai; 2 – XVI a. I pusėje pastatyta rūmų dalis; 3 – 1544–1588 m. pastatyta rūmų dalis; 4 – 1588 m. – XVII a. pastatyta rūmų dalis; 5 – 2010 m. archeologinių tyrimų vietos. R. Abramauskienės ir R. Račinsko brėž.

Fig. 1. Situation plan of the areas excavated in 2010: 1 – late 13th – mid-15th-century walls; 2 – the part of the palace built in the first half of the 16th century; 3 – the part built during 1544–1588; 4 – the part built from 1588 to the 17th century; 5 – the sites investigated in 2010.

2 pav. Antrasis akmenų grindinys M22 vartų išorėje iš Š. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 2. The second stone paving outside the M22 gate as seen from the N.

sluoksniais dviejose ploto vietose buvo fiksuotas pirmasis akmenų grindinys. Centrinėje ploto dalyje, ties H_{abs} 92,22–92,28 m, palei Š pjūvį fiksuotas smulkių akmenų grindinys su latako, grįsto stambiais akmenimis, fragmentu. Apytiksliai 1,5 m^2 plote R gale, ties H_{abs} 92,08–92,10 m fiksuotas dar vienas akmenų grindinio fragmentas. Nors jų tarpusavio sąlyčio taškų neišlikę, tikėtina, kad tai to paties pirmojo akmenų grindinio dalis. Taip leidžia manyti kone identiškas paviršiaus aukštis. Be to, labai akivaizdu, kad grindinys buvo praardytas tik XX a., įrenginėjant nuotekų, vandentiekio ir ryšių komunikacijų trasas. Reikia manyti, kad tai kiemo grindinys, kuris galėjo būti išgrįstas apytiksliai XVII a. viduryje. Jo liekanos ankstesnių tyrimų metu fiksuotos ir M22 vartų viduje, ties H_{abs} 92,00 m.

Beveik tame pačiame gylyje kaip ir pirmasis akmenų grindinys, palei ploto Š pjūvį, ties H_{abs} 92,03–92,23 m fiksuotas neaiškaus pastatėlio grindų ar sienos konstrukcijos dalis. Šioje vietoje vykdant tyrimus 1996 m., buvo atkasti keli tokie plytų junginiai. Tuomet tyrimų autorius tai įvardijo pastatu, galbūt meistro dirbtuvėmis, ir datavo XVI a. II puse – XVII a. pradžia. 2010 m. fiksuotos išlikusios kelios eilės sveikų molio ir kalkių skiediniu ryštų plytų (H_{abs} 92,03–92,23 m).

Žemiau, po rudų maišytų griuvenų sluoksniu atidengtas antrasis akmenų grindinys – kelio fragmentas, orientuotas į M22 vartus ir, atsižvelgiant į ankstesnių tyrimų duomenis, po pirminio jų užmūrijimo turėjo vesti pro juos ties H_{abs} 91,40–91,30 m (2 pav.). Akmenų grindinys sudėtas iš įvairaus dydžio lauko akmenų, V kraštas tarsi netvarkingai įrėmintas didesnių akmenų (apie 35x25; 25x20; 25x15 cm) eile. Atrodytų, kad tai apardyto akmenimis grįsto kelio pakraštyje buvusio la-

tako liekanos. Grindinio R krašte išlikęs latakas orientuotas Š–P kryptimi, kas leidžia teigti, kad kelio plotis buvo apie 3 m. Tokio pat pločio yra ir M22 vartų anga. Šis grindinys jau buvo iš dalies atkastas 1996 m. E. Vailionio tyrimų metu. Reikia manyti, kad ir G. Rackevičius, 2002 m. tirdamas Valdovų rūmų Š korpuso prieigas, ties H_{abs} 91,12–91,26 m fiksavo būtent šį kelią. Atsižvelgiant į stratigrafiją ir įvertinus ankstesnių tyrimų duomenis, tiksliai datuoti antrą akmenų grindinį duomenų trūksta. Jo naudojimo laiką galima apibrėžti gana plačiu laikotarpiu: XV a. IV ketvirtis – XVI a. I ketvirtis. Atsižvelgiant į grindinio autentiškumą ir santykį su M22 vartais, bei tuo, jog pagal projektą statybos darbai jo nesuardys, akmenimis grįstas kelio fragmentas buvo konservuotas užklojant geotekstile ir užpilant smėlio sluoksniu.

Ploto V dalis 1996 m. buvo tirta iki H_{abs} 89,80–90,65 m. Be to, kampe tarp M22 ir M23 buvo iškastas nedidelis šurfas iki H_{abs} 88,50 m, tačiau sienos apačia taip ir nebuvo pasiekta. 1996 m. atkastos medinės konstrukcijos buvo išimtos tik dalinai. Užklojus kartono lakštais jos buvo užpiltos žemėmis. Dėl šios priežasties 2010 m. judintas gruntas iki H_{abs} 90,70 m tiriamame plote buvo atkasamas mechanizuotai, žvalgant archeologui. Nukasus supiltas žemes, ties H_{abs} 89,50–90,65 m buvo atkasti ir nuvalyti kartono lakštai, kuriais 1996 m. buvo užklotos medinės konstrukcijos. Nurinkus plokštes buvo išvalyti pirmojo medinio užstatymo lygio fragmentai. Nors šis medinio užstatymo lygis buvo atkastas ir fiksuotas dar 1996 m. tyrimų metu, tačiau 2010 m. perkasa prasiplėtė apytiksliai 0,5 m į Š ir 1,5 m į R. Todėl durpingame sluoksnyje virš pirmojo medinio užstatymo lygio pavyko surinkti nemažai įvairių archeologinių radinių. Didžiąją

0 2 cm

3 pav. Indo kaklelis. V. Abramausko nuotr.

Fig. 3. A vessel neck.

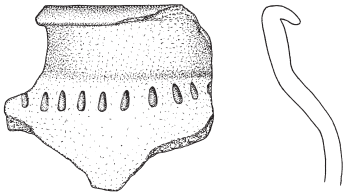

0 2 cm

4 pav. Indo kaklelis. R. Manomaitienės pieš.

Fig. 4. A vessel neck.

rastų dirbinių dalį sudarė buitinė keramika (3–4 pav.), taip pat nemažai rasta metalinių dirbinių, keli lovinių čerpių fragmentai ir nemažai osteologinės medžiagos. Atsižvelgiant į radinius, sluoksnį galima datuoti apytiksliai XV a. – pačia XVI a. pradžia.

Į kelis atskirus medinio užstatymo lygius suskirstyta plote fiksuota mediena iš tiesų yra trys toje pačioje vietoje perstatyto (remontuoto) pastato statybos etapai (nuo H_{abs} 89,35 m iki H_{abs} 90,47 m). Pirmuoju (vėlyviausiu) medinio užstatymo lygiu sąlyginai pavadintas ties H_{abs} 90,03–90,47 m aptiktas sukirstų rąstų pastato kampas su prastai išlikusių grindų fragmentu. Pastatėlio P siena orientuota lygiagrečiai M23, nutolusi nuo mūro per 1 m. Antrojo (viduriniojo) pastato etapo mediena išlikusi kur kas geriau (5 pav.). Pagal ją galima teigti, kad pastatas greičiausiai buvo 6x4 m dydžio, jo grindų lentos (H_{abs} 89,51–89,94 m) orien-

5 pav. M22 vartų išorėje ploto V dalyje. Antrojo medinio užstatymo (pastato) lygis prieš M23 iš V. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 5. In the W part of the area outside the M22 gate. The level of the second wooden development (building) in front of M23, as seen from the W.

6 pav. M22 vartų išorėje ploto V dalyje. Antrojo pastato etapo grindų lagės ir trečios grindys iš V. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 6. In the W part of the area outside the M22 gate. The floor sleepers and third floor from the building's second stage, as seen from the W.

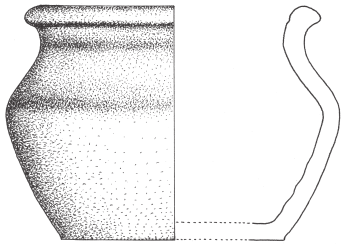

0 3 cm

7 pav. Keraminis puodelis. R. Manomaitienės pieš.

Fig. 7. A ceramic cup.

tuotos ŠV–PR kryptimi, suguldytos ant ŠR–PV kryptimi gulinčių 5 lagių (6 pav.). Trečiajam (ankstyviausiajam) pastato etapui priskirtos H_{abs} 89,29–89,68 m lygyje esančios lentų grindys. Atrodytų, kad visų 3 etapų pastato sienos tos pačios, tiesa, gali būti, kad dalis supuvusių pastato sienojų buvo keičiami perstatymo metu. Kalbant apie pastato datavimą, reikia pažymėti, kad jo PR kampas pastatytas ant M22 mūro banketės. Remiantis Rutilės Pukienės atliktais dendrochronologiniais medienos mėginių tyrimais nustatyta, kad pirminis pastato statybos laikas turėjo būti apie 1384 m. Tuo tarpu vidurinysis pastato etapas gali būti datuojamas apie 1394 m. Šias datas patvirtina ir gausi archeologinė medžiaga: būdinga buitinė keramika (7 pav.), Jogailos (8 pav.) ir Vytauto denarai, Prahos gražiai ir kitos monetos (9 pav.), prekybinės Vakarų Europos plombos (10 pav.) ir kt. Verta paminėti ir tokius pastato aplinkoje surastus unikalius dirbinius kaip dekoruotas dvipusis medinis veidrodėlio rėmelis (11 pav.), vario lydinio apkalas su gotikine „A“ raide (12 pav.), pakabukas iš kauri kriauklelės

8 pav. LDK Jogailos 1 atmainos denaras (1388–1392 m.). E. Remeco nuotr.

Fig. 8. A GDL Jogaila variant 1 denar (1388–1392).

9 pav. Revelis. Iki 1395 m. kaltas artigas. E. Remeco nuotr.

Fig. 9. A Reval artig minted prior to 1395.

10 pav. Audeklo plomba – diskas su 2 kniedėm. Turnė (pilies vartai su 3 bokštais). E. Remeco nuotr.

Fig. 10. A fabric seal – disk with two rivets. Tournai (a castle gate with three towers).

0 3 cm

11 pav. Dvipusis trikampiais dekoruotas veidrodėlio rėmelis, pagamintas iš liepos medienos. V. Abramausko nuotr.

Fig. 11. A double-sided mirror frame decorated with triangles and created from lime wood.

0 2 cm

12 pav. Apkalas su gotikine „A“ raide. V. Abramausko nuotr.

Fig. 12. An ornament with a Gothic 'A'.

13 pav. Pakabukas, pagamintas iš kauri kriauklelės. V. Abramausko nuotr. 0 2 cm

Fig. 13. A cowrie shell pendant.

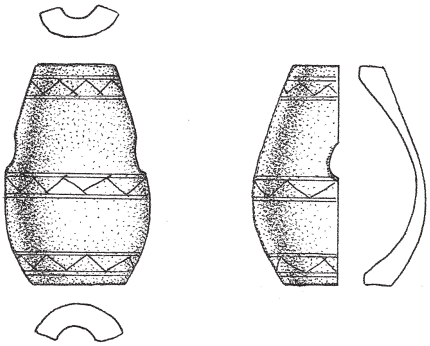

14 pav. Neaiškaus kaulinio dirbinio dalis. R. Manomaitienės pieš. 0 2 cm

Fig. 14. Part of an uncertain bone artefact.

15 pav. XIV a. 3 dešimtmetyje statytų mūrų M22 ir M23 sandūra iš ŠV. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 15. The junction of the M22 and M23walls, which were erected in the 1320s, as seen from the NW.

(13 pav.), neaiškios paskirties dekoruotas kaulinis dirbinys (14 pav.) ir kt. Įvertinus aptartojo medinio pastato chronologiją ir lokalizaciją (už gynybinės sienos M23, greta M22 vartų), galima manyti, kad pastato paskirtį galima būtų sieti su kelio, vedančio pro M22 vartus, aptarnavimu. Tikėtina, kad tai XIV a. pabaigos – XV a. pradžios savotiškas muitinės ar srauto pro vartus kontrolės postas. Kalbant apie M22 ir M23 mūsų statybos laiką (15 pav.), reikia pažymėti, kad remiantis Napoleono Kitkausko tyrimais, šios sienos yra vienalaikės su M25 bei M36 ir yra pastatytos trečiojo pilies statybos etapo metu. Tuo tarpu remiantis M25 datavimu 1326–1327 m., galima teigti, kad ir M22 bei M23 yra to paties statybos laikotarpio.

Po minėtu mediniu pastatu daugiau nerasta jokių archeologinių konstrukcijų perkasoje. Po pamatiniais pastatėlio rąstais ties H_{abs} 89,20 m fiksuotas savotiškas plūktas paviršius, nuolaidus PR kryptimi ir priglundantis prie M23 sienos. Žemiau fiksuotas durpingas smėlio sluoksnis su pavieniais konstrukcijų nesudarančiais rąstais (H_{abs} 88,07–88,23 m) (16 pav.). Šiame sluoksnyje radinių labai nedaug, rasta kelios dešimtys buitinės keramikos fragmentų, pusė akmeninės girnapusės, kelios plytų ir lovinių čerpių duženos. Dendrochro-

16 pav. Sluoksnis su XIII a. II puse datuotais rąstais ir girnapuse ploto V dalyje priešais M23 iš V. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 16. A layer with logs dating to the second half of the 13th century and a quern in the W part of the area opposite the M23 wall, as seen from the W.

17 pav. Paleobotaninių mėginių stulpo ėmimas iš Š perkasos pjūvio priešais M22 ir M23 sandūrą. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 17. Taking a column of palaeobotanical samples from the N trench profile opposite the junction of the M22 and M23 walls.

nologiniai tyrimai parodė, kad kai kurie sluoksnyje rasti rąstai kirsti apytiksliai 1270–1284 m. Tai siejasi su 1286–1292 m. datuota mediena iš R patalpos (po M39). Todėl galima teigti, kad sluoksnis ir rastoji mediena turi būti siejama su mažuoju pilies aptvaru, pastatytu XIII a. pabaigoje, ir jo išorėje (už M1 ir M20) vykusia veikla.

Žemiau durpingo XIII a. pabaigos sluoksnio, ties H_{abs} 87,50 m (M22 ir M23 apačia) fiksuotas įžemis – pilkas plaukiantis smėlis be jokių žmogaus veiklos pėdsakų.

Tyrimų metu surinkta osteologinė medžiaga perduota analizei KU BRIAI prof. Linui Daugnorai. Archeologinių tyrimų metu iš organines medžiagas išsaugojusių kultūrinių sluoksnių, vadovaujant dr. Daliai Kisielienei, paimti 242 mėginiai paleobotaniniams tyrimams iš perkasos Š pjūvio (17 pav.). Šie mėginiai tiriami Gamtos tyrimų centro GGI. Nacionalinės visuomenės sveikatos priežiūros laboratorijos parazitologinių tyrimų skyriuje atlikti 125 grunto mėginių parazitologiniai tyrimai. Šie duomenys dar laukia išsamesnio mokslinio apibendrinimo.

Greta archeologinių tyrimų, Valdovų rūmų V korpuso išorėje, planuojamų pakeisti esamų elektros kabelių vietoje vykdyti nedidelės apimties archeologiniai žvalgymai. Žvalgyta 30 m ilgio (iki H_{abs} 93,17 – 94,48 m) tranšėja sąlyginai pavadinta „trasa I“. Taip pat žvalgytas bendras apie 240 m² plotas V korpuso išorėje, kur buvo ketinama kloti betoninių trinkelių grindinį.

Visas žvalgytas plotas V korpuso išorėje buvo pažemintas 20–50 cm, nukasant maišytą griuvenų sluoksnį (iki H_{abs} 93,50–93,70 m). Žvalgymų metu ploto P gale fiksuotas nedidelis XVII a. akmenų grindinio fragmentas. Artefaktų rasta nedaug: kelios XIX–XX a. I pusės metalinės sagos, kulkos tūta, keli XVI a. pabaiga – XX a. datuojami koklių fragmentai. Taip pat rastos kelios dešimtys monetų, ankstyviausia jų – Aleksandro denaras, o vėlyviausia 1976 m. TSRS 10 kapeikų. Aptikta ir keletas prekybinių XVII–XX a. plombų. Pasiekus projektinį gylį, trasos I vietoje buvo pakloti elektros kabeliai Valdovų rūmų V korpuso apšvietimo žibintams. Plotas, kuriame ketinama kloti trinkelių grindinį, užklotas geotekstile ir užpiltas smėliu.

Outside the W and N buildings of the Royal Palace of the Lower Castle in Vilnius

During a 2010 investigation outside the N building of the Royal Palace, about 45 m² were excavated (Fig. 1) and two layers of stone paving that had survived fragmentally were discovered. The upper courtyard paving dates to the 17th century; the lower road paving (Fig. 2) leading through the M22 gate could have existed in the fourth quarter of the 15th – first quarter of the 16th century. This is shown by the finds discovered in the layer (Figs. 3–4). The remains of several wooden building structures were discovered in the peaty layers below the stone paving. During the investigation it was determined that three different stages had existed in the development of one building (Figs. 5–6). An approximately 6 x 4 m building stood parallel to the M23 defensive wall. This log building, with one corner standing on the M22 masonry footing, had been erected circa 1384 and rebuilt circa 1394. Various finds from this time (Figs. 7–14) were found in its vicinity. It is conjectured that its purpose could have been connected with controlling the flow of traffic into the castle through the M22 gate. The M23 defensive wall and the M22 gate (Fig. 15) date to 1326–1327.

The lower cultural layer with the timber remains that do not form any specific structures (Fig. 16) has been dated to circa 1270–1284. This is connected with the timber dated to 1286–1292 from the E room (under M39). Therefore it is possible to make the assertion that the layer and the discovered timber must be connected with the castle's small enclosure, which was erected in the late 13th century and

with the activity that occurred outside it (beyond M1 and M20).

Sterile soil: grey sand below the ground water level without any traces of human activity, was reached below the late 13th-century peaty layer, at H_{abs} 87.50 m (at the bottom of M22 and M23). 242 samples were taken from the cultural layers for palaeobotanical analysis (Fig. 17).

Besides the excavation, in 2010, 250 m² was surveyed outside the W building of the Royal Palace but only mixed surface layers were recorded and a small quantity of late 16th–20th-century archaeological material collected.

Ugnius Budvydas

Trakų pusiasalio pilis

2010 m. TIM vykdė didelės apimties archeologinius tyrimus Trakų pusiasalio pilies (UK 1021) PV dalyje bei Dominikonų vienuolyne. Tyrimų metu pusiasalio pilyje bei jos aplinkoje ištirtas 604 m² dydžio plotas. Tyrimai vyko lietaus nuotekynės ir elektros kabelių trasų vietose Dominikonų vienuolyno vidiniame kieme.

Iki 1999 m. vykdytų archeologinių tyrimų Trakų pusiasalio pilies PV dalies bei Dominikonų vienuolyno teritorijoje istorija paskelbta B. Lisauskaitės (*ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 341–345). Galima tik papildyti, jog beveik po 15 metų pertraukos archeologiniai tyrimai buvo atlikti pusiasalio pilies PV bokšte bei gynybinio griovio vietoje (*ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 143–146). Jų metu buvo pilnai ištirtas pilies PV bokštas, o PR ir PV gynybinių sienų išorėje rastas gynybinio griovio atraminės sienos fragmentas.

2010 m. archeologiniai tyrimai Trakų pusiasalio pilies teritorijoje buvo atliekami keliais etapais. Pirmuoju etapu tyrimai vyko būsimos lietaus nuotekynės trasos vietoje. Ištirtos 4 perkasos (1–4), kurių plotį bei ilgį lėmė suprojektuotos trasos. Archeologinių tyrimų metu perkasoje 2 buvo aptikti XVI a. pilies teritorijoje stovėjusio pastato rūsio fragmentai. Dėl šios priežasties buvo koreguota lietaus nuotekynės trasa. Rūsys rastas šalia įėjimo į šiuo metu restauruotą koplyčią. Pastatas buvęs apie 11–12 m ilgio. Siekiant surinkti daugiau informacijos apie aptiktus mūro fragmentus, perkasos 2 ŠV dalyje buvo padaryta 5 m² dydžio išpjova. Nustatyta, jog rūsio sienos mūrytos iš stambių lauko akmenų. Akmenys dėti eilėmis, vietomis išlyginimui naudotos raudono molio plytos. Viršutinė pastato dalis tikriausiai buvusi medinė. Rūsys apie 3 m gylio, plūkto molio grindimis. Tyrimo metu rasta daug degėsių, tad tikriausiai XVI a. pabaigoje ar XVII a. pradžioje pastatas sudegė ir buvo užverstas buitinėmis šiukšlėmis. Sprendžiant iš radinių, pastatas tikriausiai buvęs ūkinės paskirties. Tyrimo metu 5 m² plote aptikta keli tūkstančiai buitinės keramikos fragmentų, XVII a. pradžios koklių, galąstuvų, žalvarinis juostinis žiedas (1:21 pav.), arbaleto antgalis. Rastos 4 monetos: Aleksandro (1492–1506) pusgrašis (1:23 pav.), Žygimanto Augusto du obolai (kaldinti 1546 m.) (1:25–26 pav.) bei pusgrašis (kaldintas 1546 m.) (1:22 pav.). Tyrimo metu rūsyje rasta daug žuvų žvynų, kiaušinių lukštų, gyvulių kaulų. Yra žinoma, jog 1584 m. prie pusiasalio pilies vartų norėta statyti Trakų žemės teismui skirtą pastatą. Galbūt su šiuo pastatu ir reikėtų sieti rastus rūsio fragmentus.

Perkasoje 3 fiksuotas 50–80 cm juodos maišytos žemės sluoksnis, kuriame rastos ke-